

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 8/3 2019 s. 1355-1368, TÜRKİYE

Derleme Makale

MORFOLOJİK FARKINDALIK VE MORFOLOJİK FARKINDALIK EĞİTİMİ*

Muhammet Raşit MEMİŞ**

Geliş Tarihi: Nisan, 2019

Kabul Tarihi: Temmuz, 2019

Öz

Morfolojik farkındalık, dilin temelini oluşturan kelimelerin yapı taşı niteliğindeki parçalarını bilmeyi, bu parçaların farkında olmayı ve gerektiğinde bu bilgi ve farkındalıktan yararlanmayı kapsamaktadır. Bir dilin morfolojik bilgisi o dilin işleyiş sisteminin bilgisidir. Türü ve içeriği ne olursa olsun bir sistem olarak işleyen şeylerin nasıl çalıştığını anlamak, bu sistemi oluşturan parçaların görevlerini ve işlevlerini bilmek hedefteki sistemin mutlak olarak daha iyi anlaşılmasına ve daha iyi kullanılmasına yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle bir sistem olarak işleyen dilin de işleyiş özelliklerini bilmek onun hem ana dili hem yabancı dil olarak daha etkili kullanılmasına yardım etmektedir. Bu araştırmanın amacı, Türk alan yazınında daha önce tanımlanmamış olan morfolojik farkındalık kavramını tanımlayarak dil eğitimi sahasına kazandırmak, morfolojik farkındalığın türü ve boyutları hakkında bilgi vermek ve dil eğitimi ve öğretimi sürecinde verilecek morfolojik farkındalık eğitiminin öğrencilere katkıları konusunda görüş sunmaktır. Bu çalışmanın morfolojik farkındalıkla ilgili yapılacak araştırmalara zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Morfolojik farkındalık, çekimsel morfoloji, türetimsel morfoloji, birleşik morfoloji, morfolojik farkındalık eğitimi.

MORPHOLOGICAL AWARENESS AND MORPHOLOGICAL AWARENESS TRAINING

Abstract

Morphological awareness includes knowing the parts of the words that are building block of the language, being aware of these parts and benefiting from this knowledge and awareness when it is necessary. The morphological knowledge of a language is the knowledge of the language's functioning system. Regardless of type and content, understanding of how things work as a system and knowing the functions and assignments of the parts which constitute this system, absolutely help to understand the targeted system and assist to use it better. In this respect, knowing the functioning properties of the language working as a system helps to use it more effectively both as native and foreign language. The aim of this study is to introduce morphological awareness which has not been defined previously in Turkish literature, to the field of language education, to provide knowledge about the type and dimensions of morphological awareness, and to present opinion about the contribution of morphological awareness training in the process of

* Bu makale, yazarın Doç. Dr. Mehmet KARA danışmanlığında tamamladığı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi; Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, muhammet.memis@omu.edu.tr

language education and teaching. It is believed that this study will provide a basis for future researches on morphological awareness in Turkish literature.

Keywords: Morphological awareness, inflectional morphology, derivational morphology, compound morphology, morphological awareness education.

Giriş

Bir dilin morfolojik bilgisi o dilin işleyiş sisteminin bilgisidir. Türü ve içeriği ne olursa olsun bir sistem olarak işleyen şeylerin nasıl çalıştığını anlamak, bu sistemi oluşturan parçaların görevlerini ve işlevlerini bilmek hedefteki sistemin mutlak olarak daha iyi anlaşılmasına ve daha iyi kullanılmasına yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle bir sistem olarak işleyen dilin de işleyiş özelliklerini bilmek onun hem ana dili hem yabancı dil olarak daha etkili kullanılmasına yardım etmektedir. Dilin işleyiş sistemi konusunda bilgi aktarımı sağlayıp bu konuda farkındalık oluşturmak öncelikle ve özellikle öğrenenlerin kelime hazinesinin geliştirilmesinde fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda araştırmanın amacı, Türk alan yazınında daha önce tanımlanmamış olan morfolojik farkındalık kavramını tanımlayarak dil eğitimi sahasına kazandırmak, morfolojik farkındalığın türü ve boyutları hakkında bilgi vermek ve dil eğitimi ve öğretimi sürecinde verilecek morfolojik farkındalık eğitiminin öğrencilere katkıları konusunda görüş sunmak şeklinde belirlenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada belgesel tarama yöntemi kullanılarak geniş bir alan yazın taraması gerçekleştirilmiş, elde edilen bilgi ve bulgular bir araya getirilerek yorumlanmıştır. Bu çalışmanın morfolojik farkındalıkla ilgili yapılacak araştırmalara zemin hazırlayacağı düşünülmektedir.

Morfolojik Farkındalık

Morfolojik farkındalık, diğer muhtemel adlandırmalarıyla biçimsel farkındalık, biçim bilgisel farkındalık, şekilsel farkındalık veya şekil bilgisel farkındalık, dilin temelini oluşturan kelimelerin yapı taşı niteliğindeki parçalarını bilmeyi, bu parçaların farkında olmayı ve gerektiğinde bu bilgi ve farkındalıktan yararlanmayı kapsamaktadır. Morfolojik farkındalık kaynaklarda, “sözcükleri oluşturan yapılara yönelik bilinçli bir farkındalık ve bu yapıları işleme ve yansıtma yeteneği” (Carlisle, 1995, s. 194), “öğrenenlerin kelimelerin yapısını anlamlı birimlerin bir kombinasyonu olarak kavrayışı ile ilgili bir kavram” (Kieffer ve Lesaux, 2008, s. 784), “biçimbirimleri ustalıkla idare etme ve sözcük yapım kurallarını uygulama yeteneği, bir dildeki ekleri ve kelime türetimi kurallarını bilme ve kullanma yeteneği” (Kuo ve Anderson, 2006, s. 161) “kelimeleri bilişimsel çözümleme farkındalığı” (Mattingly, 1987; Leong, 1991), ve “şekil bilgisine sahip olma, bu yolla kelime türetme biçimlerini ve çekim özelliklerini bilme, anlama ve anlatmada bu özellikleri kullanabilme” (Karadağ ve Kurudayıoğlu, 2010, s. 440) şeklinde tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, morfolojik farkındalık, bir kelimenin içsel

yapısını fark edebilme becerisi, ek ve kökleri tanıyarak dildeki kelime türetme kurallarını yeni kelime üretiminde kullanabilme yeteneğidir. Morfolojik farkındalığa sahip bir bireyden, yapı bakımından karmaşık sözcükleri, kök, yapım eki, çekim eki şeklinde kurucu parçalarına ayırabilmesi ve özellikle okuma sırasında, kelimelerdeki ve kelimeler arasındaki morfolojik ilişkileri fark edebilmesi beklenmektedir.

Morfolojik farkındalık, morfolojik yapıları ve morfolojik olarak karmaşık olan çok biçimbirimli kelimelerin yapısını tanımayı (kök sözler, ekler ve birleşimler), çok biçimbirimli sözcüklerin dil bilgisel işlevlerinin farkındalığını, hedef dilin dil bilgisi kurallarını bilmeyi, türemiş sözcüklerin dil bilgisel işlevlerinin farkında olmayı ve yeni sözcük yapımında kullanılan eklerin oluşturduğu sözcüklerin her zaman aynı doğrultudaki anlamın ortaya çıkmasını sağlamayabileceğinin bilincinde olmayı kapsamaktadır. Bu hususların farkında olduğunda ise, bilinen tek biçimbirimli kelimelerden yapıca karmaşık çok biçimbirimli sözcüklerin türetilebileceği, bu sözcüklerin anlamının ve kullanımlarının kelimelerin bünyesindeki içsel yapılardan hareketle anlaşılabilmesi düşünülmektedir.

Morfolojik bilgi veya farkındalık çocuklarda henüz okul öncesi çağlarda gelişmeye başlar (Berko, 1958). Zaman ilerledikçe, çocuklar bu bilgiye sahip olduklarını fark ederler ve sözcüklerin bazı morfolojik yapılarını analiz edebilmeye başlarlar (Carlisle, 2003) ve yakın çevrelerinde gördükleri nesnelere isimlerinin iki parçadan oluştuğunu anlayabilirler. Örneğin, tuz-tuzluk, şeker-şekerlik, ayakkabı-ayakkabılık, göz-gözlük gibi kelimelerde duydukları -lik ekinin işlevinin farkına vararak bu eki ihtiva eden sözcüklerin iki anlamlı parçadan oluştuğunu kavrarlar ve kendileri de bu eki anlamlı sözcük üretiminde kullanmaya başlarlar.

Bahsedilen bu morfolojik farkındalık yalnızca çocuklardaki doğal gelişim ve olgunlaşmanın veya konuşulan dile maruz kalmanın bir sonucu olarak gelişmez. Alan yazındaki kaynaklar incelendiğinde, çocuklarda morfolojik farkındalığın gelişiminde rolü olan üç tür morfolojik bilgi türü olduğu belirlenmiştir. Bunlar, çekimsel şekil bilgisi, türetimsel şekil bilgisi ve birleşik şekil bilgisi biçiminde isimlendirilmektedir (Berko, 1958; Carlisle, 2000; Erdem, 2014; Ku ve Anderson, 2003).

Tablo 1: Morfolojik Bilgi Türleri

Çekimsel şekil bilgisi, dil bilgisel işlevlerin sistematik bir şekilde etiketlenmesi/işaretlenmesi ile ilgilidir (Kuo ve Anderson, 2006) ve kelimelerin yeni bir anlam kazanmasında etkisi olmayan çoğullaştırma, zaman ve iyelik bildirme şeklindeki görevlerin yerine getirilmesini kapsar. Bu yüzden çekimsel şekil bilgisinin kapsadığı ekler yüksek sıklığa sahip eklerden oluşur. Çocuklar başlangıçta çekimler için tipik olarak basit bir zihinsel şema oluşturur, sonra bunu aşırı biçimde genelleştirir, daha sonra ise daha ayrıntılı şemalar geliştirerek düzenli biçimleri düzensiz biçimlerden ayırt etmeyi öğrenir (Marcus, *vd.*, 1992). *Birleşik şekil bilgisi*, yeni sözcük oluşturmak için birbirinden ayrı ve bağımsız sözcüklerin birleştirilmesi ile ilgilidir. Çocuklarda çekimsel ve birleşik şekil bilgisi genellikle resmi bir eğitim almadan önce gözlemlenmektedir (Kuo ve Anderson, 2003) fakat bu bilgideki ustalık yaşa göre önemli ölçüde farklılaşmaktadır (Carlisle, 2003). *Türetimsel şekil bilgisi*, kelime yapım esaslarını ve bu esasların kombinasyonlarının yönetimini kapsar (Tyler ve Nagy, 1987) ve diğerlerine oranla çok daha uzun bir gelişim süreci gerektirir. Türetimsel şekil bilgisi, çocuklar 3. veya 4. sınıf düzeyine ulaşmadan gelişmeye başlamaz (Anglin, 1993, Carlisle, 2000). Türetimsel şekil bilgisi çekimsel ve birleşik şekil bilgisinden daha sonra gelişmeye başlamasına rağmen, çocukların bu bilgi ile mümkün olduğunca erken tanıştırılması okuryazarlık gelişimi için önem arz etmektedir (Adams, 1990).

Türetimsel şekil bilgisinin ediniminde üretkenlik ve sınırlılık olarak isimlendirilen iki faktör etkili olmaktadır (Gordon, 1989). Bu kavramlardan *üretkenlik*, kök ve eklerin kelime yapımı için birleştirilebilmesine; *sınırlılık* ise üretkenlik üzerindeki kısıtlamalara gönderme yapmaktadır. Üretkenlik çekim eklerinin sözcüklere eklenmesi sırasında meydana gelen değişimleri de içerirken sınırlılık sözcüklere getirilen eklerin kategorik ve semantik uygunluğunu kapsamaktadır. Örneğin, isimden isim yapım ekleri farklı sözcük kategorisindeki bir kelimeye söz gelimi bir fiile getirilemez veya birçok isimden bir işle uğraşan kişi veya meslek erbabı anlamında yeni sözcük türeten *-CI* eki her isme eklenemez. Bu ek ile *aşçı*, *çöpçü*, *fırıncı*, *gazeteci*, *işçi* gibi sözcükler ekin anlamsal işlevine uygun olarak türetilirken bu ek *asker*, *doktor*, *hemşire*, *müdür*, *öğretmen* gibi kelimelere getirilemez.

Üretkenlik kavramının bir gereği olarak yapım ekleri ile türetilen kelimeler tek biçimli ve çok biçimli olabilir. Bu kelimelerden birden fazla yapım eki alarak türetilmiş sözcükler yapıcı karmaşık sözcükler olarak isimlendirilmektedir. Bu sözcükler bazı özellikleri açısından ikiye ayrılmakta ve birbirinden farklılaşmaktadır. Bu özelliklerden biri içgösterir/şeffaf/saydam olmak ve içgöstermez/bulanık/saydam olmamak şeklindedir. Çekimli dillerde yapıcı karmaşık kelimelerden bazıları telaffuz edildiğinde fonolojik olarak saydamdır ve sözcüğün yapıldığı temel söz değişikliğe uğramadan aynı kalır (örn. ing. mark-marker, good-goodness, enter-

enterance vb.) bazıları ise yeterince saydam değildir, türetimin bir parçası olarak telaffuz edildiğinde kök sözcükte vurgu ve ses/harf değişimleri meydana gelir (örn. ing. introduce-introduction, efficacy-efficacious). Yine aynı şekilde türetilmiş kelimelerin bir kısmı yazım bakımından saydam iken bazıları saydam değildir. Saydam olan sözcüklerin kökü yapım eki aldıktan sonra değişime uğramadan aynı yazılırken saydam olmayan sözcüklerde yapım ekinin eklenmesinin ardından bazı değişimler görülür. Bahsedilen bu duruma eklemeli bir dil olan Türkçede rastlanmaz. Türkçedeki türetimler ve yapıcı basit veya karmaşık olan türetilmiş kelimeler fonolojik ve ortografik olarak saydamdır, türetim sırasında kökler değişime uğramaz. Yalnızca ekler kök ile ses uyumu yakalamak için belli kurallar dâhilinde ünlü değişimi geçirirler. Türkçenin sahip olduğu bu özellik morfolojik olarak saydam bir dil olmasına neden olmakta, inceleme ve öğrenme kolaylığı sağlamaktadır. Bu iddiayı destekleyecek bir görüşe göre; çocuklarda yüksek derecede üretken ve saydam olan sözcüklerin edinimi daha az üretken olan ve saydam olmayan kelimelerden önce gerçekleşmektedir (Carlisle, 1987; Leong, 1989). Türetimsel şekil bilgisinin gelişiminde etkisi olan diğer bir değişken ise tarafsızlık/yansızlık ve taraflılık/yanlılık kavramlarıdır. Tarafsız yapım ekleri tek başına sözcük olabilen kelimelere eklenirler ancak bu kelimelerin vurgusunda veya ses yapısında değişime neden olmazlar ve genellikle türetilen kelimeler doğrudan doğruya kök sözcükle anlam bakımından bağlantılı olurlar. Taraflı yapım ekleri ise eklendikleri sözcüklerin vurgu ve ses yapısında değişime yol açan ve yeni türetilen sözcüğün anlamının genellikle kök sözcükle bağlantısını zayıflatan veya bu ilişkinin belirgin olmasını sağlayamayan eklerdir (Tyler ve Nagy, 1987).

Türetimsel şekil bilgisi *bağlantısal bilgi*, *sözdizimsel bilgi* ve *dağılımsal bilgi* olmak üzere üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlardan bağlantısal bilgi, yapıcı karmaşık sözcüklerin kökünü fark edebilme ve kök ile ekler arasındaki ilişkiyi anlayabilme yeteneği (Kuo ve Anderson, 2006), bireyin kelimeleri oluşturan içsel yapıları tanıması ve iki ya da daha fazla sayıdaki sözcük ortak bir ek ihtiva ettiğinde bu kelimelerin birbiriyle ilişkili olabileceğinin farkında olması (Tyler ve Nagy, 1989, s. 649) şeklinde tarif edilmektedir. Örneğin, bir kişi *göz* ve *gözlük* sözcüklerinin ortak bir kökten geldiğini, *göz* kelimesinin kök *-lük* parçasının yeni sözcük türetiminde kullanılan bir ek olduğunu ve bu kelimelerin birbiriyle bir şekilde ilişkili olduğunu anlayıp ifade edebiliyorsa bu kişinin bağlantısal bilgiye sahip olduğu söylenebilir. Bağlantısal bilgi, türetimsel şekil bilgisinin en göze çarpan alt boyutudur ve araştırmacılar (McCutten vd., 2008; Tyler ve Nagy, 1987) sözdizimsel ve dağılımsal bilginin gelişebilmesi için öncelikle bağlantısal bilginin edinilmesine ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir.

Türetimsel şekil bilgisinin ikinci bir alt boyutu olan *sözdizimsel bilgi*, yapım eklerinin sözcüklerin sözdizimsel kategorilerini belirlediğini bilme (Tyler ve Nagy, 1987) ve bir sözcüğe

yapım eki eklendikten sonra yeni sözcüğün türünü belirleyebilme yeteneği (Kuo ve Anderson, 2006) şeklinde açıklanmaktadır. Bu bilgiye sahip bir kişi, karşılaştığı bir sözcüğün kökünün anlamını bilmesede dahi sözcüğü oluşturan eklerden yola çıkarak bu kelimenin sözdizimsel kategorisini bilebilir. Söz gelimi, *kesik*, *kesim*, *kesici* sözcüklerinin kök anlamını bilmeyen bir yabancı eklerin sözdizimsel kategori işlevlerini bildiği takdirde, bu sözcüklerin isim türünde olduğunu, dolayısıyla kökün de fiil türünde olduğunu söyleyebilir. Sözdizimsel bilgi çocuklarda özellikle dört ile altıncı sınıf düzeyi arasında, bağlantısal bilginin ediniminin akabinde gelişmeye başlamaktadır (McCutchen, vd., 2008; Tyler ve Nagy, 1987). Çocukların sözdizimsel bilgi edinimi, eklerin fonolojik saydamlık ve taraflı veya tarafsız olma özelliklerinden etkilenmektedir.

Türetimsel şekil bilgisinin üçüncü bir alt boyutu olan *dağılımsal bilgi*, yapım eklerinin, köklerin sözdizimsel kategorilerine göre getirildiğini anlama yeteneği (Kuo ve Anderson, 2006) şeklinde tarif edilmektedir. Bir başka ifadeyle, *dağılımsal bilgi*, bir kişinin yapım eklerinin türlerini bilmesi ve bu ekleri kök sözcüklerin türüne uygun olacak şekilde kullanabilmesini ifade etmektedir. Örneğin, *-IA-* ve *-GIn* ekleri yalnızca fiillere, *-CI* ve *-Iik* ekleri ise yalnızca isimlere eklenebilmektedir. Bu durumda bir kişinin dağılımsal bilgiye sahip olabilmesi için yapım eki ve sözcük türlerini bilmesi gerekmektedir. Bu nedenle dağılımsal bilginin türetimsel şekil bilgisinin en son gelişen alt boyutu olduğu söylenebilir. Dördüncü sınıftaki çocukların bir kısmında sınırlı oranlarda dağılımsal bilgi emareleri gözlemlense de esasen bu bilgi sekizinci sınıf düzeyinde ancak tam anlamıyla gelişmeye başlamaktadır (Tyler ve Nagy, 1987).

Morfolojik Farkındalık Eğitiminin Katkıları

Bir dilin morfolojik bilgisi o dilin işleyiş sisteminin bilgisidir. Türü ve içeriği ne olursa olsun bir sistem olarak işleyen şeylerin nasıl çalıştığını anlamak, bu sistemi oluşturan parçaların görevlerini ve işlevlerini bilmek, hedefteki sistemin mutlak olarak daha iyi anlaşılmasına ve daha iyi kullanılmasına yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle bir sistem olarak işleyen dilin de işleyiş özelliklerini bilmek onun hem ana dili hem de yabancı dil olarak daha etkili kullanılmasına yardım etmektedir. Dilin işleyiş sistemi konusunda bilgi aktarımı sağlayıp bu konuda farkındalık oluşturmak öncelikle ve özellikle öğrenenlerin kelime hazinesinin geliştirilmesinde fayda sağlamaktadır.

Kelime öğrenimi veya öğretimi, anlama ve türetme şeklinde iki türlü süreci içermektedir. Sözcük öğretimi uygulamaları, öncelikle anlama süreçlerinde öğrencilerin bilinmeyen kelimeleri anlamalarına yardım etmeli, daha sonra öğrenenlerin bu kelimeleri zihinsel sözlüklerinde saklamasına ve hatırlamasına yardımcı olmalıdır. Kelime öğretim uygulamaları ayrıca, öğrenenlerin zihinsel sözlüklerinde depoladıkları kelimeleri geri çağırıp

kullanabilmelerine destek olmalıdır. Bu noktada morfolojik bilgi ve farkındalık eğitimi öğrenenlerin sözü edilen şekilde tasarlanan kelime öğretim uygulamaları kapsamında kullanılıp değerlendirilebilecek bir yöntemdir.

Bağlamsal ipuçlarına ve morfolojik bilginin sağladığı ipuçlarına dikkat çekilerek yapılan bir kelime öğretimi, sözcüklerin belirli bir bağlamda nasıl işlediklerini ve hedef sözcüklerin anlamsal ve şekilsel olarak birbiriyle olan ilişkilerini ortaya koyarak öğrenenlerin kelimeleri anlamalarına, hafızalarında tutmalarına, hatırlamalarına ve kullanmalarına yardım etmektedir. Bu tarz öğretimde kullanılan yöntemler, kelime-kelime ilişkisini ve kelime-bağlam ilişkisini ortaya çıkararak öğrenenlerin bilinmeyen kelimelerle başa çıkma becerilerini geliştirmektedir. Bağlamsal ipuçlarından hareketle bilinmeyen sözcüklerin anlamını bulma, tahmin etme ve öğrenme çok daha fazla bilgi, beceri ve enerji gerektirirken kelime öğretimine entegre edilmiş morfolojik bilgi ve farkındalık eğitimi, sözcük ile onu oluşturan parçalar arasındaki anlamsal ilişkiyi ortaya çıkardığı için öğrenenlerin bilinmeyen kelimelerin anlamını, bağlamdan yola çıkarak bulma yöntemi ile karşılaştırıldığında, çok daha kısa sürede anlamasını sağlamaktadır. Bu iki durum dikkate alındığında morfolojik parçaların bilgisini içeren çok daha sınırlı bir bilgi ile kelimelerin anlamını çıkarmak mümkün olabilmektedir. Çünkü özellikle yabancı dil öğrenenler için daha az veri ile uğraşmak daha az sorun anlamına gelir ve bu durum öğrenim sürecini önemli ölçüde kısaltabilir (Memiş, 2018).

Morfolojik bilgi ve farkındalık eğitimi kapsamında belli ölçütler çerçevesinde seçilerek öğretilecek biçimbirimlerin sıklığının ve işlevselliğinin yüksek olmasının, aynı zamanda bu eklerin sayı bakımından da sınırlı olmasının, yabancı dil öğrenenler için önemli bir avantaj oluşturduğuna inanılmaktadır. Bu sayıca sınırlı parçaların bilgisi birey tarafından bir kere öğrenildiğinde, bireyin sınırsız sayıda kelime üzerinde bu parçaları görüp fark edebileceği ve bunlardan üretim sırasında yararlanabileceği düşünülmektedir. Çünkü sözcüğü oluşturan kök dışındaki parçalar, yani ekler sözcüğün kendisinden daha kısa ve sınırlı sayıda olduğundan, bilhassa yapıca karmaşık, çok ekli sözcüklerin öğreniminde bu kurucu parçaların hatırlanması öğrenenler için çok daha kolay olacaktır. Morfolojik bilgi ve farkındalık eğitiminde özellikle eklerin köklerle kurduğu anlam ilişkisi göz önüne serilerek öğrenenlerin bu ilişkiyi anlamaları sağlandığında, öğrenilen ek/ekler zihinde fazladan bir bağlantı kurulmasını sağlayacağı için bu ekleri ihtiva eden kelimelerin öğreniminin ve muhafaza edilmesinin de kolaylaşacağı iddia edilebilir. Bu eğitimin sağladığı diğer bir yarar da, bu kapsamda öğrenilen ek bilgisi ve farkındalığının başka kelimelerin öğrenimi sırasında da kullanılabilecek olmasıdır. Söz gelimi, *üzücü* kelimesinin *üz-* fiili ve *-ücü* ekinin birleşiminden doğduğunu bilen bir kişinin, *üzül-*, *üzüntü* ve *üzgün* sözcüklerinin de aynı kökten geldiği için anlam olarak *üz-* sözcüğü ile

bağlantılı olduğunu anlayabileceği ya da fiillere getirilen *-(y)IcI* yapım ekini *kırıcı*, *kesici*, *yakıcı*, *düşündürücü*, *şaşırtıcı* gibi başka kelimeler üzerinde gördüğünde kökü tespit edebileceği ve bu sayede kökün anlamıyla ilgili kelimenin anlam ilişkisini daha kolay kavrayabileceği söylenebilir.

Diğer kelime öğretim yöntemleriyle karşılaştırıldığında, morfolojik bilgiyi içeren ve buna dikkat çeken bir sözcük öğretiminin, kelimelerin kavranış sürecinin daha hızlı ve etkili bir şekilde tamamlanmasına yardımcı olduğu çeşitli araştırmalarda (Bertram, Laine ve Virkkala, 2000; Bowers, Kirby ve Deacon, 2010; Bowers, 2012; Kirby *vd.*, 2012; Miguel, 2013) ortaya koyulmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasının altında yatan neden, diğer kelime öğretim çalışmalarının sahip olduğu potansiyel bir eksikliktir. Folse (2004) tarafından ortaya atılan bu eksikliğe göre; okuma metinleri aracılığıyla sözcüklere odaklanmadan yapılan kelime öğretimi çalışmalarında, bu türdeki öğretimi savunan yöntem bilimcilerin görüşleri doğrultusunda öğretmenlere yalnızca anlaşılabilir girdi sağlamaları gerektiği anlayışı benimsetilmekte ve öğrencilere metni okurken özellikle yeni ve bilinmeyen bir sözcükle karşılaştıklarında detaylara takılmamaları, metnin genelinde anlatılanlara odaklanmaları söylenmektedir. Oysaki okuma metinlerindeki yeterli sayıda sözcüğü bilip anlamadan bağlamsal ipuçları tespit edilemez ve bu nedenle de metnin okuyucu tarafından anlaşılması oldukça zor hale gelir. Ayrıca bu anlayışta kelime öğretimi, doğası gereği sözcüklere özel olarak eğilmeden yapıldığı için salt okuma etkinliklerinin kelime hazinesinin geliştirilmesine istendiği oranda katkı sağlayamayacağı düşünülmektedir. Öğrencilerin okudukları metinlerdeki bağlamsal ipuçlarını tespit edebilmeleri ve bilmedikleri kelimeleri kendi başlarına öğrenebilmeleri hedefleniyorsa bu noktada morfolojik bilgi ve farkındalık eğitiminin sunduğu fırsatlardan yararlanmak akıllıca olacaktır.

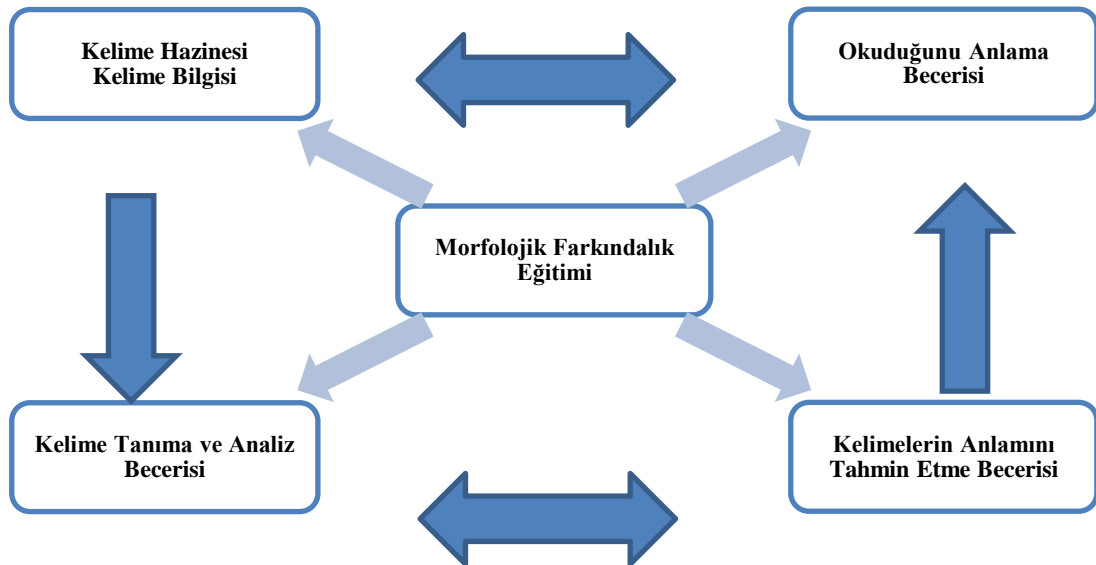
Morfolojik bilgi ve farkındalık eğitiminin, özellikle yabancı öğrencilerin yapıcı karmaşık ve uzun olarak nitelediği fakat morfolojik olarak parçalanabilir kelimelerin öğretimi sırasında da önemli bir fayda sağlayacağına inanılmaktadır. Örneğin, bir metin içinde geçen *uykusuzluk*, *bilgilendirmek*, *inandırıcı*, *yaşamsal* gibi sözcükler, anlamlarını bilmeyen biri için ilk bakışta karmaşık, anlaması ve öğrenmesi güç kelimeler olarak görülecektir. Ancak morfolojik bilgi ve farkındalık eğitimi almış biri için bu kelimelerin anlamının tahmin edilmesi o kadar zor olmayacaktır. Çünkü bu birey *uykusuzluk* kelimesinin *uyku* ile ilgili olduğunu, *-suz* ekini aldığı için olumsuz bir anlam taşıdığını, *-lık* ekini alarak da bir kavram ismi haline geldiğini anlayabilecek, en azından donanmış olduğu morfolojik silahlarla bilmediği bir kelimenin anlamını doğru tahmin etmedeki başarı ihtimalini yükseltecektir. Morfolojik bilgi eğitimi ayrıca kelimelerin akılda kalıcılığını ve hatırlanabilirliğini de arttıracaktır (Stahl ve Nagy, 2006, s. 162).

Morfolojik bilgi ve farkındalık eğitimi kelime edinimi ve öğrenimi açısından da önem arz etmektedir. Çünkü Türkçe, kaynaklarda belirtildiği gibi morfoloji eğilimli bir dil olduğu için çocuklar kelimeleri oluşturan morfolojik parçaları yeni sözcüklerin anlamını öğrenmede kullanabilirler. Örneğin, *-lik/-luk* ekinin araç adı türetme işlevini öğrenen bir çocuk veya yabancı öğrenci *kalemlik, kitaplık, gözlük, tuzluk, kulaklık* gibi kelimelerin anlamını bu ekin kök sözcüğe kattığı anlamdan yola çıkarak belirleyebilir. Birey yeni kelimeler öğrendikçe sözcüklerdeki morfolojik parçaları ortaya çıkarma kabiliyeti ve kelimelerin kurucu parçalarını tanıma yeteneği daha da gelişir ve böylece kelimelerin yapısal özelliklerinden yola çıkarak sözcük öğrenme ve bilinmeyen sözcüklerin anlamını tahmin etme imkânı bulur. Çocukların ilköğretim sürecinde okuma metinlerinde karşılaştıkları kelimelerin % 60'ının morfolojik olarak karmaşık (Anglin, 1993) ve çok ekli olması, yazılı kelime bilgisini artırmak amacıyla sözcükleri kurucu parçalarına ayırma becerisinin önemini ortaya çıkarmaktadır (Tyler ve Nagy, 1989). Morfemler arası ilişkiler hakkında bilgi, beceri ve farkındalık sahibi olan bireyler bu sayede sözcüklerin anlamını daha kolay kavrayabilmekte ve bu kavrayış onların yalnızca kelime hazinelerine değil aynı zamanda okuduğunu anlama becerilerinin gelişimine de katkı sağlamaktadır. Morfolojik bilginin, ayrıca sözcük anlamlarının öğrenciler tarafından tahmin edilmesi veya onlara açıklanmasının ardından bu sözcüklerin anlamlarının hatırlanması sürecinde de yararlı ve etkili olduğu tahmin edilmektedir (Muse, 2005).

Genel itibariyle morfolojik farkındalık eğitimi ve bu kapsamda ele alınan yapım eki öğretiminin diğer bilgi ve beceri türleriyle ilişkisi ve bunlara katkısı aşağıdaki tabloda gösterilmeye çalışılmıştır:

Tablo 2: Morfolojik Farkındalık Eğitiminin Çeşitli Bilgi ve Beceri Türleriyle İlişkisi

Literatürdeki bilgilerden ve Türkçe öğretimi üzerine yapılan bir araştırmanın (Memiş, 2018) sonuçlarından yola çıkarak hazırlanan ve yukarıda gösterilen şekilde ilgili şunlar söylenebilir:

❖ Morfolojik farkındalık eğitimi ve yapım eki öğretimi kelime hazinesi, kelime bilgisi, kelime tanıma ve kelime analiz becerisi, kelimelerin anlamını tahmin etme becerisi ve okuduğunu anlama becerisine katkı sağlar.

❖ Kelime hazinesi gelişimi kelime tanıma ve analiz edebilme becerisi ile bilinmeyen kelimelerin anlamını tahmin etme becerisinin gelişimine yardımcı olur.

❖ Kelime tanıma, analiz edebilme ve bilinmeyen kelimelerin anlamını tahmin edebilme becerisi okuduğunu anlama becerisinin gelişimine katkı verir.

❖ Kelime bilgisi ve kelime hazinesinin gelişimi ile okuduğunu anlama becerisi birbirini karşılıklı olarak destekler ve birinin gelişimi diğerinin de gelişimine katkı sağlar.

❖ Kelime tanıma ve analiz edebilme becerisinin gelişimi ile bilinmeyen kelimelerin anlamını tahmin edebilme becerisi birbirinin gelişimini karşılıklı olarak etkiler.

Sonuç

Morfolojik farkındalık, dilin temelini oluşturan kelimelerin yapı taşı niteliğindeki parçalarını bilmeyi, bu parçaların farkında olmayı ve gerektiğinde bu bilgi ve farkındalıktan yararlanmayı kapsamaktadır. Morfolojik farkındalığın kapsadığı bilgi ve becerilerin eğitim sürecine dâhil edilmesinin, özellikle dil becerilerinin etkili kullanılabilmesinde kilit rol oynayan kelime hazinesinin gelişimine olumlu yansımaları olmaktadır. Morfolojik bilgi ve farkındalığın kelime hazinesinin gelişimi ve kelime hazinesiyle ilişkili kelime tanıma, kelimenin anlamını tahmin etme gibi diğer hususlar üzerinde pozitif etkisinin olduğu gerçekleştirilen birçok araştırmada ortaya konulmuştur (Anglin, 1993; Carlisle ve Fleming, 2003; Freyd ve Baron, 1982; Henry, 1989; Memiş, 2018; Nagy *vd.*, 2003; Raymond, Matti ve Maria, 2000; Reed, 2008; Sandra, 1994; Singson *vd.*, 2000; Wysocki ve Jenkins, 1987). Türkçede kelimeler arasında yönlendirici ilişki ve bağlantıları kurmak eklerle sağlanır (Korkmaz, 2014, akt. Gülsevin, 2015, s. 890). Özellikle “Türkçenin kelime yapısını meydana getiren unsurların kelime üzerinde açık bir şekilde gözlenebilir olması, kelime kökünden yeni bir kelime türeten eklerin anlam oluşturmadaki işlevinin belirgin olması; cümle içerisinde çok sık karşılaşılmayan kelimelerin anlamlandırılması sürecinde de okuyucuyu anlama doğru yönlendirmektedir” (Onan, 2005, s. 312). Ayrıca “Türkçenin eklerinin hem isim hem aslen fiil kökenli sözcüklere getirilmesindeki çeşitlilik ve bu yolda çekim eklerinin de yapım eki işlevinde kullanılması, dikkat çekecek niteliktedir” (Seçkin ve Coşar, 2017, s. 1407). Yukarıda sözü edilen

araştırmalarda ulaşılan sonuçlar ile Türkçenin yapısal özellikleri dikkate alındığında, morfolojik bilgi ve farkındalık eğitiminin, hem ana dili eğitimi sürecindeki çocukların hem de bir dili yabancı dil olarak öğrenen bireylerin kelime hazinelerinin geliştirilmesinde etkili bir yardımcı yöntem olarak uygulanabileceği söylenebilir. Bu çalışmada genel itibariyle morfolojik farkındalık ve morfolojik farkındalık eğitimine ilişkin bilgilere değinilmiştir. Çalışmada yer verilen kuramsal bilgilerin hem araştırmacılara hem de dil öğreticilerine faydalı olacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Adams, M. J. (1990). *Beginning to read: Thinking and learning about print*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Anglin, J. M. (1993). Vocabulary development: A Morphological analysis (cover story). *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 53(10), 1-166.
- Berko, J. (1958). The child's learning of English morphology. *Word*, 14, 150-177.
- Bertram, R., Laine, M., ve Virkkala, M. (2000). The role of derivational morphology in vocabulary acquisition: Get by with a little help from my morpheme friends. *Scandinavian Journal of Psychology*, 4(41), 287-296.
- Bowers, P. N. (2012). *Morphological instruction in the elementary classroom*. (Doktora Tezi). Queen's University, Ontario, Canada.
- Bowers, P. N., Kirby, J. R. ve Deacon, S. H. (2010). The effects of morphological instruction on literacy skills: A systematic review of the literature. *Review of Educational Research*, 80(2), 144-179.
- Carlisle, J. F. (1987). The use of morphological knowledge in spelling derived forms by learning-disabled and normal students. *Annals of Dyslexia*, 37, 90-108.
- Carlisle, J. F. (1995). Morphological aspects of language processing. *Morphological awareness and early reading achievement* içinde (189-209). Hillsdale, New Jersey: Erlbaum.
- Carlisle, J. F. (2000). Awareness of the structure and meaning of morphologically complex words: Impact on reading. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 12, 169-190.
- Carlisle, J. F. (2003). Morphology matters in learning to read: A commentary. *Reading Psychology*, 24, 291-332.
- Carlisle, J. F. ve Fleming, J. (2003). Lexical processing of morphologically complex words in the elementary years. *Scientific Studies of Reading*, 7(3), 239-253.
- Erdem, M. (2014). Türkçede çekim ve türetim morfolojisi ve sözlüklere yansımaları. Demir, N., Karakoç, B. ve Menz, A. (Ed.). *Turcology and Linguistics* içinde (141-149). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Folse, K. (2004). *Vocabulary myths: Applying second language research to classroom teaching*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Freyd, P. ve Baron, J. (1982). Individual differences in acquisition of derivational morphology. *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 21, 282-295.
- Gordon, P. (1989). Levels of affixation in the acquisition of English morphology. *Journal of Memory and Language*, 28(5), 519-530.

- Gülsevin, S. (2015). -DIK / -(Y)ACAK + iyelik yapılarının öznelinde ilgi ekinin kullanılması üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(3), 889-898.
- Henry, M. K. (1989). Children's word structure knowledge: Implications for decoding and spelling instruction. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 2, 135-152.
- Karadağ, Ö. ve Kurudayıoğlu, M. (2010). Türkçedeki kelime türetme özelliğinin ilköğretim öğrencilerinin yazılı anlatımlarına yansımaları. *TÜBAR*, 27, 437-455
- Kieffer, M. J. ve Lesaux, N. K. (2008). The role of derivational morphology in the reading comprehension of Spanish-speaking English language learners. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 21(8), 783-804.
- Kirby, J. R., Deacon, S. H., Bowers, P. N., Izenberg, L., Wade-Wooley, L., ve Parrila, R. (2012). Children's morphological awareness and reading ability. *Reading and Writing*, 25(2), 389-410.
- Kuo, L. ve Anderson, R. C. (2006). Morphological awareness and learning to read: A cross-language perspective. *Educational Psychologist*, 41(3), 161-180.
- Leong, C. K. (1989). The effects of morphological structure on reading proficiency - A developmental study. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 1, 357-379.
- Leong, C. K. (1991). From phonemic awareness to phonological processing to language access in children developing reading proficiency. D. J. Sawyer, & B. J. Fox, *Phonological awareness in reading: The evolution of current perspectives* içinde (217-254). NY: Springer Verlag Inc.
- Marcus, G., Pinker, S., Ullman, M. ve Hollander, M. (1992). Overgeneralization in language acquisition. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 57.
- Mattingly, I. G. (1987). Morphological structure and segmental awareness. *Cahiers de Psychologie Cognitive/Current Psychology of Cognition*, 7(5), 488-493.
- McCutchen, D., Green, L. ve Abbott, R. D. (2008). Children's morphological knowledge: Links to literacy. *Reading Psychology*, 29(4), 289-314.
- Memiş, M. R. (2018). *Yapım Eki Öğretiminin Türkçeyi Yabancı Dil Olarak Öğrenenlerin Kelime Hazinesi, Kelime Türetme Becerisi ve Okuduğunu Anlama Becerisi Üzerindeki Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Memiş, M. R. (2018). Yapım eki öğretiminin Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin kelime hazinesi üzerindeki etkisi. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47(2), 439-491.
- Miguel, N. M. (2013). *Analyzing instruction and learning of derivational morphology in the Spanish foreign language classroom*. (Doktora Tezi). Pittsburg: University of Pittsburg.
- Muse, A. E. (2005). *The nature of morphological knowledge*. (Doktora Tezi). Florida: Florida State University. Retrieved from <http://digitool.fcla.edu/> adresinden alındı.
- Nagy, W., Berninger, V., Abbott, R., Vaughan, K. ve Vermeulen, K. (2003). Relationship of morphology and other language skills to literacy skills in at-risk second-grade readers and at-risk fourth-grade writers. *Journal of Educational Psychology*, 95, 730-742.
- Onan, B. (2005). *İlköğretim ikinci kademe Türkçe öğretiminde dil yapılarının anlama becerilerini (okuma / dinleme) geliştirmedeki rolü*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

- Raymond, B., Matti, L. ve Maria, V. K. (2000). The role of derivational morphology in vocabulary acquisition: get by with little help from my morpheme friends. *Scandinavian Journal of Psychology*, 41(4), 287-296.
- Reed, D. K. (2008). A synthesis of morphology interventions and effects on reading outcomes for students in Grades K-12. *Learning Disabilities Research & Practice*, 23, 36-49.
- Sandra, D. (1994). The morphology of the mental lexicon: Internal word structure viewed from a psycholinguistic perspective. *Language and Cognitive Processes*, 9, 227-269.
- Seçkin, P. ve Coşar, A. M. (2017). Türkçede Alıntılardan Kelime Türetmede Kullanılan Ekler. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(2), 1398-1442.
- Singson, M., Mahony, D. ve Mann, V. (2000). The relation between reading ability and morphological skills: Evidence from derivational suffixes. *Reading and Writing: An Interdisciplinary Journal*, 12, 219-252.
- Stahl, S. A. ve Nagy, W. E. (2006). Teaching Word Learning Strategies: Word Parts. S. A. Stahl, ve W. E. Nagy (Ed.). *Teaching Word Meanings* içinde (157-172). New York: Routledge.
- Tyler, A. ve Nagy, W. (1987). *The acquisition of English derivational morphology*. (Technical Report No. 407). Champaign, IL: Center for the Study of Reading.
- Tyler, A. ve Nagy, W. (1989). The acquisition of English derivational morphology. *Journal of Memory and Language*, 28, 649-667.
- Wysocki, K. ve Jenkins, J. (1987). Deriving word meanings through morphological generalization. *Reading Research Quarterly*, 22, 66-81.

Extended Abstract

Morphological awareness, in other possible nomenclatures such as formal awareness, stylistic awareness, modal awareness etc. includes knowing the parts of the words that are building block of the language, being aware of these parts and benefiting from this knowledge and awareness when it is necessary. The morphological knowledge of a language is the knowledge of the language's functioning system. Morphological awareness includes knowing the parts of the words that are building block of the language, being aware of these parts and benefiting from this knowledge and awareness when it is necessary. The morphological knowledge of a language is the knowledge of the language's functioning system. Regardless of type and content, understanding of how things work as a system and knowing the functions and assignments of the parts which constitute this system, absolutely help to understand the targeted system and assist to use it better. In this respect, knowing the functioning properties of the language working as a system helps to use it more effectively both as native and foreign language. The aim of this study is to introduce morphological awareness which has not been defined previously in Turkish literature, to the field of language education, to provide knowledge about the type and dimensions of morphological awareness, and to present opinion about the contribution of morphological awareness training in the process of language education and teaching. Accordingly, an extensive literature review was conducted by using document screening method and knowledge and findings are brought together and are interpreted. It is believed that this study will provide a basis for future researches on morphological awareness in Turkish literature.

Morphological knowledge and awareness of children begins to develop in pre-school ages (Berko, 1958). As time progress, children notice that they have this knowledge naturally and they start to analyze some morphological structures of words (Carlisle, 2003). Then they can understand that the names of the objects they see in immediate environment are composed of two parts.

The morphological awareness doesn't only develop as a result of natural progress and maturation of children or exposure to spoken language. When the sources in the literature are examined, it is identified that there are there types of morphological knowledge which play a role in development of morphological awareness in children. There are named as inflectional morphology, derivational morphology and compound morphology (Berko, 1958; Ku ve Anderson, 2003; Carlisle, 2000).

Vocabulary teaching that draw attention to contextual clues and the clues provided by morphological knowledge, helps the learners to understand, keep in mind, remember and use words by presenting how words work in particular context and by showing what kinds of relationships words have semantically and morphologically with one another. The methods which are being used in this type of teaching, improves the skills of learners to cope with unknown words by revealing word-word and word-concept relation.

Finding, predicting and learning of the meaning of unknown words based on contextual clues require much more knowledge, skill and energy. Training of morphological knowledge and awareness integrated in vocabulary teaching allows learners to understand the meaning of unknown words in a shorter time, because of the revealing semantic relationship between word and its constituent parts when it is compared with the method of finding meaning of unknown words by using contextual clues. When mentioned matters are taken into account, it may become possible to guess the meaning of words by much more limited knowledge that comprises the knowledge of morphological parts. Because in foreign language teaching, dealing with less data means less trouble for foreign language learners and this can shorten the learning period significantly.

Based on the knowledge in the literature and results of a research on teaching Turkish as a foreign language (Memiş, 2018), these can be said:

- ❖ Training of morphological awareness and teaching of derivational suffixes contribute to vocabulary, word knowledge, word recognition skill, word analysis skill, the skill of meaning prediction of unknown word and reading comprehension skill.
- ❖ Vocabulary development helps the development of the word recognition skill, word analysis skill and the skill of meaning prediction of unknown word.
- ❖ The skills of word recognition, word analysis and meaning prediction of unknown words contribute to the development of reading comprehension skill.
- ❖ The development of vocabulary and word knowledge and reading comprehension support each other mutually and the improvement of the one contributes to the improvement of the other.
- ❖ The development of word recognition and word analysis skill and the skill of meaning prediction of unknown word promote each other's development mutually.

Many studies conducted on morphological awareness has showed that morphological knowledge and awareness has positive effects on the development of vocabulary and other concepts related to vocabulary such as word recognition, guessing meaning of unknown words etc (Anglin, 1993; Carlisle ve Fleming, 2003; Freyd ve Baron, 1982; Henry, 1989; Memiş, 2018; Nagy *vd.*, 2003; Raymond, Matti ve Maria, 2000; Reed, 2008; Sandra, 1994; Singson *vd.*, 2000; Wycsocki ve Jenkins, 1987). Considering the results of these studies, it can be said that the training of morphological knowledge and awareness can be applied as an effective auxiliary method in the development of vocabulary of the children who are in the process of the mother tongue education and individuals who learn a foreign language.